

जाहिर्गतीचे दर
वार्षिक पन्नावर चौकशी
करणी.
व्यवधानक, अर्थ,
'दुर्गाधिवस' पुणे ४.

अर्थ

वर्गणीचे दर.
वार्षिक वर्गणी
रु. ४
(टपाल इशील माफ)
किरकोळ अंकास
दोन आणे.

'अर्थ एव प्रधान' इति कौटिल्यः अर्थमूलौ धर्मकामाविति ।

—कौटिल्य अर्थशास्त्र

संपादक—प्रो. वा. गो. काळे

वर्ष ९

पुणे, बुधवार, तारीख १ डिसेंबर, १९४३

अंक ४७

दि बँक ऑफ इंडिया लि.

[स्थापना : १९०६]

अधिकृत भांडवल रु. २,००,००,०००
बसुल झालेले भांडवल रु. १,००,००,०००
रिझर्व फंड रु. १,२०,५०,०००
मुख्य कचेरी: ओरिएण्टल बिल्डिंग, मुंबई.

मुंबईमधील शाखा: ब्रुलियन एक्सचेंज, कुलाबा, काळबादेवी आणि मलबार हिल.

इतर शाखा: अहमदाबाद (मद्र. मुख्य ऑफिस), अहमदाबाद (एलिस मिज शाखा), अहमदाबाद (स्टेशन शाखा), अमृतसर, अंधेरी (मुंबई शेजारी), बदि (मुंबई शेजारी), कलकत्ता (क्लाइव्ह स्ट्रीट, मुख्य ऑफिस), कलकत्ता (गडा बक्षार), कलकत्ता (चौरंगी स्केअर), जमशेदपूर, कराची, नागपूर (किंग्ज), नागपूर (इतवारी बक्षार), पुणे, पुणे शहर, राजकोट, सुगत, भुज (कच्छ).

लंडन एजन्ट्स: वेस्टमिन्सٹر बँक लिमिटेड.

डायरेक्टर्स: सर जुनीलाल श्ही. मेहता, के. सी. एस्. आय. (अध्यक्ष), श्री. अंबालाल सागरभाई, सर जोसेफ के. नाईट, मि. ए. गोडिस, सर कावसजी जहांगिर, बॅंगेनेट, के. सी. आय. ई., ओ. बी. ई., मि. दिनशा के. दाजी, श्री. रामनिवास रामनारायण.

करंट डिपॉझिट अकाउंट्स:

दररोजच्या रु. १०० ते रु. १,००,००० रकमेच्या शिल्लकेवर ३% दराने व्याज दिले जाते. रु. १,००,००० वरील व्याज हास योजनेने दिले जाते. सहामास असेर व्याजाची किमान रक्कम ५ रु. पेक्षा कमी झाल्यास व्याज दिले जात नाही. कायम, अल्प मुदतीच्या व सेव्हिंग बँक ठेवी योग्य व्याजाने स्वीकारल्या जातात. व्याजाचे दर पत्रद्वारे.

बिल्स व सेटलमेंट्सप्रमाणे बँक एक्सचेंजर व ट्रेडी म्हणून काम करते. सर्व तंत्रे ट्रेडीचे काम केले जाते. नियम अर्ज करून मागवावेत.

बँकेसंबंधी नेहमीचा सर्वसामान्य व्यवहार केला जातो.

एजंट—एच्. ए. करीमभाई

साखरआंबा, मोरआवळा—सर-चंद्रा

गाजराचा, भावण्याचा, बेलकळाचा, महाकुंगाचा, आल्याचा, हिरड्याचा वगैरे.

द. ना. हेजीब, २० शुक्रवार, पुणे.

राहाणेची व भोजनाची उत्तम सोय

पूना गेस्ट हाऊस

फोन नं. ७७९ गणपति चौक, व्यवस्थापक नागपूर शाखा:

गोखले बिल्डिंग, सिताबर्डी, नागपूर.

दि बँक ऑफ महाराष्ट्र, लि.

हेड ऑफिस: पुणे शहर.

स्थानिक शाखा: डेकन जिमखाना, पुणे ४.

मुंबई शाखा: बलाल स्ट्रीट, फोर्ट, मुंबई.

जळगांव शाखा: नवी पेठ, जळगांव.

नागपूर शाखा: गोखले बिल्डिंग, सिताबर्डी, नागपूर.

भांडवल

अधिकृत व विक्रीस काढलेले संपलेले बसुल झालेले
रु. १०,००,००० रु. ६,७९,९०० रु. ३,३९,९००

एकूण सेटले भांडवल रु. ६०,००,०००

बँकेच्या शेअरवर डिसेंबर १९४२ असेर ४ १/२% करमाफ डिविडेंड दिले गेले. बँकेचे सर्व व्यवहार केले जातात. शेअर व सरकारी रोखे यांची खरेदी-विक्री कसोशीने करून दिली जाते. मॅनेजर

महापुद्दारी जाणीव! कपड्यांच्या खर्चात काटकसर करा. एक वेळ येऊन स्वतःची खात्री करा व पैशाचा मोवदला घ्या.

गिरगांव
मुंबई नं. ४

महिंद्रकर ब्रदर्स
तयार कपड्यांचे व्यापारी

बुधवार
चौक,
पुणे

विविध माहिती

टाटा केमिकल्स लि.

वरील कंपनीचे टर्बो-जनरेटर सेट्स सप्टेंबर, १९४२ अखेर हिंदुस्थानांत दाखल झाले, ते दोन महिन्यांत बसविण्यांत आले. बॉयलर फुंटच्या काही आनुषंगिक बाबी डिसेंबर १९४२ मध्ये आल्या. पॉवर फुंटची उभारणी जानेवारी १९४३ मध्ये पुरी झाली, व उत्पादनास प्रारंभ झाला. लिक्विड क्लोरिन, क्लोचिंग पावडर, हेड्रो-क्लोरिक ॲसिड, नोमाइड्स, कॉस्टिक सोडा, झिंक क्लोराइड, इत्यादींचे उत्पादन झाले. एकूण विक्री ४१३ लक्ष रुपयांची झाली, त्यांतील क्षाराचा भागच मोठा होता. कंपनीने गेल्या वर्षी, ३ लक्ष ६ हजार रुपये वॉररिस्क विम्याचा हप्ता भरला.

नाणी बाळगल्याबद्दल झालेली शिक्षा रद्द

नाशिक येथील सराफ, श्री. टकले, ह्यांनी २९३ रुपयांच्या दुय्यम नाण्यांचा साठा केला, म्हणून त्यांस सिटी मॅजिस्ट्रेटने ३०० रुपये दंड केला होता. श्री. टकले ह्यांनी नाशिकच्या सेशन्स जज्याकडे अपील केले, परंतु ते फेटाळण्यांत आले. म्हणून, हायकोर्टाकडे अर्ज करण्यांत आला. जरूरीपेक्षा ज्यास्त नाणी मिळवून जमा करणे हा गुन्हा होतो; केवळ जवळ नाणी असणे बेकायदा ठरविण्याचा डिफेन्स ऑफ इंडिया नियमाचा (नं. ९० (२) ड) उद्देश दिसत नाही; ज्याचेजवळ रोजच्या व्यवहारांत नाणी जमतात, तो वरील नियमासाठी शिक्षेस पात्र होईल असे म्हणता येत नाही, असा हायकोर्टाचा अभिप्राय पडला. १७ एप्रिल, १९४३ रोजी डिफेन्स ऑफ इंडिया नियमांत दुरुस्ती करणारा नवा नियम (नं. ९० (२) इ) घालण्यांत आला, परंतु त्यापूर्वीच श्री. टकले ह्यांनी गुन्हा केला, असा त्यांचेवर आरोप असल्याकारणाने, त्यांस झालेली शिक्षा हायकोर्टाने रद्द ठरविली.

विलायती भाज्यांचे बी

विलायती भाज्यांचे बरेच बी हिंदुस्थानांत आले आहे, ते लष्करी पुरवठ्यासाठी लागवडीकरिता व नागरिकांची आवश्यक मागणी पार पाडण्याकरिता पुरविण्यांत येत आहे.

रेल्वेवरील ताण कमी करण्यासाठी गलबतांचा उपयोग

हिंदुस्थानाच्या पश्चिम किनाऱ्यावर कराची ते कोचीन ह्यांचे दरम्यान गलबतांमधून पुढे वहातूक होते, ती वाढवून रेल्वेवरील ताण कमी करा करता येईल हे सुचविण्यासाठी १९४२ मध्ये हिंदुस्थान सरकारने एक कमिटी नेमली होती. सध्या गलबतांतून दर मोसमांत १५ लक्ष टन मालाची वहातूक होते. आणखी ६,८१,००० टन माल त्यांतून वाहून त्या प्रमाणांत रेल्वेवरील ताण कमी करता येईल, असे कमिटीने आपले मत रिपोर्टांत नमूद केले आहे. २० हजार टनांची आणखी गलबते बांधण्यांत यावी, असेहि तिने सुचविले आहे.

गॅसच्या दिव्यांवर नियंत्रण

गॅसच्या उत्पादनासाठी कोळशाचा तुटवडा पडू लागल्याकारणाने, मुंबई शहरांतील रस्त्यांवरील गॅसचे दिवे रात्री १० वाजतां मालविणे भाग पडत आहे. मुंबईच्या रस्त्यांवरील दिव्यांपैकी शेकडा ८० दिवे गॅसचे आहेत.

उसाच्या लागवडीत वाढ

गेल्या वर्षीपेक्षा चालू वर्षी मद्रास प्रांतांत उसाची लागवड १८७% ने वाढून ती १,३८,१५० एकर झाली आहे.

कोळशाचा तुटवडा

कोळशाची सर्वत्र टंचाई भासू लागली आहे, त्याचे मूळ कारण वहातूकची अडचण हे नसून साणीतील कोळसा बाहेर काढणाऱ्या कामगारांचा तुटवडा हे आहे, असे समजते. शेतीचा किरायातशीरपणा व आजूबाजूची लष्करी कामे ह्यांमुळे साणीत काम करण्यास येणाऱ्या कामगारांची संख्या घटली आहे.

लिमिटेड कंपन्यांची भागविक्री

हिंदी कंपनी कायद्यासाठी नवी कंपनी नोंदविण्यास एक्झॅमिनर ऑफ कॅपिटल इन्फ्रॅस्ट्रक्चरची परवानगी लागत नाही, परंतु भाग विकण्यापूर्वी मध्यवर्ती सरकारची परवानगी घेणे आवश्यक आहे. ३० सप्टेंबर अखेर २५५ कंपन्यांना भाग विकण्यास हिंदुस्थान सरकारची परवानगी मिळाली व १३ कंपन्यांचे अर्ज नामंजूर झाले.

नांगर, बैलगाड्या इत्यादींसाठी ७ लक्ष रुपये

शेतीस लागणारी औते, बैलगाड्या, इत्यादि तयार करण्यासाठी नोव्हेंबर १९४३ ते जून १९४४ ह्या मुदतीत खर्चण्याकरिता म्हैसूर सरकारने ७ लक्ष रुपये मंजूर केले आहेत. ४ हजार नांगरांस १ लक्ष रुपये लागतील, बैलांच्या ५ लक्ष नालांस ६० हजार रुपये खर्च येईल व २ हजार गाड्यांसाठी २३ लक्ष रुपयांची तरतूद आहे.

सोन्याचे जागतिक उत्पादन

जानेवारी ते ऑक्टोबर

१९४२

१९४३

ऑगस्ट

१,१८,८५,९४३

१,०६,९६,१६३

१९४२ साली एकूण उत्पादन १,४१,२०,६१७ औंस झाले होते. १९४३ मध्ये उत्पादनाचा आकडा १ कोटि, ३० लक्ष औंसांवर जाण्याची अपेक्षा नाही.

युरोपांतील युद्धासाठी पेट्रोलचा पुरवठा

युरोपांतील युद्ध चालू ठेवण्याकरिता पेट्रोलची भरपूर व्यवस्था करण्यांत येत आहे. रशियांतील पेट्रोलचे सर्व उत्पादन त्यास स्वतःसाठीच लागेल व रुमेनिया सोडतांना त्यांतील पेट्रोलच्या साणीचा नाश जर्मनी बहुधा करील. अमेरिकेंतून पेट्रोल आणणे दूर पडेल व इराण व त्याच्या आसपासचे प्रदेश ह्यांवरच मुख्यतः युरोपियन देशांतील स्वारीसाठी मित्रराष्ट्रांना पेट्रोलसाठी अवलंबून रहावे लागेल. ह्या परिस्थितीचा विचार करण्याकरिता ब्रिटिश, अमेरिकन, डच व फ्रेंच तज्ज्ञ ह्यांची ग्रेट ब्रिटनमध्ये खलवते चालू आहेत. हायका ते ट्रिपोली पेट्रोलचे नळ ओढत, त्यांत वाढ करण्याची सटपट करण्यांत येईल. ह्या योजनेस एक कोटि पींड खर्च येईल.

कोळशाचे घटते उत्पादन

हिंदी कोळशाच्या साणीचे उत्पादन १९४० सालापासून उतरत चालले आहे. जून, १९४३ पासून ते बरेच कमी होऊं लागले आहे. १९४३ च्या जून, जुलै व ऑगस्ट ह्या तीन महिन्यांत १९४२ च्या तत्सम महिन्यांच्या मानाने उत्पादन दरमहा ३३ लक्ष टन कमी झाले आहे. सप्टेंबरमधील घट ३ लक्ष टनांची आहे. वॅगन्सचा पुरवठा, यंत्रसामुग्री तत्काल उपलब्ध करून देणे, स्त्रियांना साणीत काम करण्यास बंदी होती ती उठवणे, कामगारांच्या साण्यापिण्याकडे व हिताकडे अधिक लक्ष देणे, इत्यादि मार्गांनी परिस्थिती सुधारण्याचा सरकारचा प्रयत्न चालू आहे.

अनुक्रमणिका

पृष्ठ	पृष्ठ
१ विविध माहिती ... ३७०	हिंदुस्थान-बंगाल दुष्काळ
२ हिंदी विमा कंपन्यांचा व्यवसाय ... ३७१	निवारण-सर्व आघाड्यांवर
३ शेती सुधारणा व सहकार ३७२	प्रगति-मुंबई प्रांतातील शि-
४ घरांचा तूटवडा ... ३७२	क्षण प्रगति
५ स्फुट विचार ... ३७३	६ शेअर बाजार ... ३७४
युद्धोत्तर हिंदी स्वदेशी धंदे-जागतिक सुस्थिति आणि	७ संमिश्र सत ... ३७५
	८ सहकारी दिन ... ३७५

अर्थ

बुधवार, ता. १ डिसेंबर, १९४३

हिंदी विमा कंपन्यांचा व्यवसाय

सरकारची सहानुभूति व व्यवहाराची पुनर्घटना ह्यांची आवश्यकता

हिंदुस्थानातील पहिल्या प्रतीच्या पाच-दहा कंपन्या सोडल्या तर ३३% दराने व्हॅल्युएशन केल्यास उरलेल्या कित्येक कंपन्यांचा व्यवहार तोट्यांत चालू असून त्यांचेकडे पुढे येणाऱ्या क्लेमसची तरतूद होण्याजोगी त्यांची परिस्थिति नाही, असा सुपरिटेण्डेंट ऑफ इन्शुरन्सच्या म्हणण्याचा सरळ अर्थ आहे. ३३ दराएवजी ४% अथवा ४३% दराने मूल्यमापन करून वाढावा दाखविणे अर्थातच भ्रामक ठरेल; नकी बुडीत असलेल्या कर्जास शहाजोग म्हणून ताळेबंदांत वाढावा दाखविणे व मिळावयाच्या व्याजापेक्षा जास्त रकम मिळेल असे गृहीत धरून आज कराव्या लागणाऱ्या तरतुदीची रकम पुरेशी आहे असे भासविणे, ह्या दोन्ही गोष्टी सारख्याच आहेत. हिंदी विमा कंपन्यांच्या हिशेबांची तोंडमिळवणी ३३% दराच्या हिशेबाने होण्याजोगी नाही; तेव्हा त्यांनी काय करावे असा प्रश्न सहाजीकच उपस्थित होतो. हिंदी कंपन्यांचे मूल्यमापन गेली कित्येक वर्षे ५%, ४३% अशा दराने करण्यात आलेले आहे व त्या हिशेबाने पूर्वी भकम ठरलेल्या कंपन्यांचा ३३% दराच्या हिशेबाने वाढावा कमी झालेला डिसेल व काही तर तूट दाखवू लागतील. व्याजाचे दर पुढे सुधारण्याचा संभव आहे असे मानले, सर्वांचे प्रमाण पुष्कळ उतरले व विमा कायद्याचे २७ वे (सरकारी रोरुयांतील गुंतवणुकी-संबंधाचे) कलम काळांतराने बदलले तरच देशी कंपन्यांचा टिकाव लागेल, अशी आजची स्थिति आहे. हप्त्यांचे दर वाढविण्याचा, म्हणजे विमा पॉलिसी महाग करण्याचा, अकराशे रुपये कंपनीत भरून विमेदारास हजार रुपये देण्याची करार करण्याचा सहा विमा कंपन्यांस कितपत मानेल व पचेल, ह्याची शंकाच आहे. आपले लोक पैसे सुरक्षित व क्फायतशीर गुंतविण्याचे साधन ह्या दृष्टीनेच विम्याकडे पहात आलेले आहेत. बोनसकडे त्यांचे नेहमी लक्ष असते. अशा परिस्थितीत विमेदारांस भारी हप्त्याचा विमा आकर्षक कसा वाटे ?

सहानुभूतिपर घोरणाची आवश्यकता

सुपरिटेण्डेंट ऑफ इन्शुरन्सने विमा व्यवसायावर बंधने घालून विमेदारांचे हित पहाणे योग्यच आहे, परंतु विम्याचा घंदा हिंदुस्थानातील विशिष्ट परिस्थितीत कसा सुधारेल व वाढेल ह्या प्रश्नाकडेही त्याने सहानुभूतिपूर्वक पाहिले पाहिजे, हे उचळ आहे. मूल्यमापनातील आजपर्यंतचा रूढ दर-अगदी योग्य कारणाकरिताही- ४३% वरून ३३% वर आणण्यासाठी कंपन्यांना मोठाल्या रकमांची तरतूद एकदम करावी लागणार आहे, ती त्यांस करण्यास सवड मिळणे आवश्यक आहे. ३३% दराच्या मूल्यमापनांत तूट आढळली व ती भरून काढणे कंपन्यांना ताबडतोब अशक्य झाले, तरी कंपन्यांना दिवाळखोर न ठरविता त्यांस सुधारण्यास संधी दिली पाहिजे. अर्थात, किती हिंदी कंपन्या अशी संधि मिळण्यास लायक ठरतील व किती कंपन्यांची तक्रार पोकळ ठरेल, हे कंपन्यांची परिस्थिति व त्यांच्या चालकांची कर्तबगारी ह्यांच्या प्रत्यक्ष परिशीलनानेच दिसून येणार आहे. सुपरिटेण्डेंट ऑफ इन्शुरन्सने सुरक्षितपणाच्या दृष्टीने घालून दिलेल्या मर्यादा अगदी अयोग्य आहेत असे कोणीच म्हणू शकणार नाही; परंतु कंपन्यांच्या घंदाच्या दृष्टीनेही त्यांचा विचार केला जाणे अगत्याचे आहे, हे विसरता कामा नये. विमा-वार्षिकांतील माहितीवरून हिंदी विमा व्यवसायाची आजची बिकट परिस्थिति लक्षांत घेते व लहान आकाराच्या कित्येक कंपन्यांच्या प्रगतीबद्दल चिंता वाटू लागते. विमा कायदा व त्याची अंमलबजावणी ह्यांत हिंदी विमा व्यवसायाबद्दल सहानुभूति दिसून येत नाही, असा आक्षेप आहे; तथापि विमा कायदा अमलात आल्यापासून व्याजासंबंधीची परिस्थिति कंपन्यांचे दृष्टीने बिकट होत चालली आहे हे लक्षांत घेतले पाहिजे. व्याजाचे दर व युद्धपरिस्थिति ह्यांचा प्रतिकूलपणा नसता तर विमाकायदा इतका जाचक वाटला नसता. पालटलेल्या परिस्थितीप्रमाणे विमा व्यवसायाची पुनर्घटना करणे आवश्यक झाले आहे. सध्याच्या अल्प व्याजाच्या दराचे काळांत काही लहान कंपन्यांस चालकांचे योग्य वेतनही परवडण्याची मारामार झाली आहे. पुंसा लाइफ फंड निर्माण होऊ शकत नाही; सर्व प्रमाणांत रहात नाही; व्याजाचा दर ३३% हि सुटत नाही; नवीन काम स्वल्प सर्वांत मिळत नाही; हप्त्यांचे दर वाढविणे अशक्य आहे, अशा रीतीने त्रस्त करणाऱ्या परिस्थितीमध्ये चालक भांबावून जाणे अगदी स्वाभाविक आहे. अशा कारणामुळे काही चालक मिळेल तेवढे साऊन घ्या, अशा वृत्तीने कंपन्यांचा कारभार हाकीत आहेत असे दिसते. अशी परिस्थिति आतां फार दिवस टिकणार नाही. विमा वृत्तांतावरून असे दिसून येते की कित्येक कंपन्यांच्या रिन्युअल सर्वांचे प्रमाण १००% पेक्षा अधिक आहे (काही आदर्श निवडक कंपन्यांचे ते १२% आहे); कित्येक कंपन्यांचा लाइफ फंड पूज्यापेक्षा कमी आहे व कित्येक कंपन्यांस मालेली तूट त्यांच्या वसूळ भांडवलापेक्षा ज्यास्त आहे अर्थात, ही अत्यंत पराकाष्ठेची उदाहरणे झाली.

व्यवहाराची पुनर्घटना-सर्वे कमी करणे हाच एक उपाय

अशा परिस्थितीत उद्योगमुक्त प्रगतिपर कंपन्यांच्या मुक्त चालकांनी आपल्या कंपन्यांच्या व्यवहाराची आमूलाग्र पुनर्घटना करणे योग्य आहे व त्याप्रमाणे कित्येक चालक करीतहि आहेत. मूळ अपेक्षित दराने कंपनीस काही काळ तरी व्याज सुटणार नाही हे ठरल्यावर हप्त्यांत वाढ करणे क्रमप्राप्तच होते. हप्त वाढविण्याचा विचार बहुतेक कंपन्या करीत आहेत. अर्थात् नव्या विम्यांवरच हे

नवे हते बसतील आणि त्या कारणाने वाढलेल्या घरांच्या विम्यांची संख्या पुष्कळच होईपर्यंत कंपनीच्या परिस्थितीवर त्यांचा प्रभावी सुपरिणाम घडलेला दिवून येणार नाही. स्वर्चाचे मान कमी करणे कंपन्यांना आता कमभातच झाले आहे, परंतु त्यासहि मर्यादा आहेत. एजंटोंचे कमिशन कमी केल्याने कंपनीस पुरेसे काम मिळत राहील किंवा नाही ह्याचा विचार सहाजिकच कंपन्या करतील. परंतु, हप्त्यांचे रकमेत तरतूद केलेली असते, त्यापेक्षा ज्यास्त रकम एजंटोंच्या कमिशनवर स्वर्च करणे युक्त होणार नाही, हे ठरवून घ्यावे. व्याजाच्या बाबतीत कुचंबणा चालू असतांना स्वर्च प्रमाणाबाहेर चालू ठेवणे केव्हाहि अयोग्यच ठरेल. कमी कमिशनवर एजंट काम करतील का? एजंटोंची आजच परिस्थिति अत्यंत विकट झाली असून, विमा व्यवसाय हा त्यांस जोडबंदी म्हणूनच करावा लागतो. त्यांचे कमिशन कमी केले म्हणजे साहजिकच त्यांचा परिणाम एजंटोंच्या कामावर घडून येईल. जोडबंदी म्हणून विम्याची एजन्सी घेणारांवरच कंपन्यांना बहूशी अवलंबून रहावे लागेल. कमी दराने मूल्यमापन केल्यामुळेच केवळ ज्या कंपन्या मोठी तूट दाखवू लागतील, परंतु इतर दृष्टींनी ज्यांची परिस्थिति असमाधानकारक नाही, अशांना सरकारकडून विशिष्ट अटींवर सुधारण्यासाठी काही वर्षांची सवलट मिळणे अत्यंत अवश्यच आहे.

शेती सुधारणा व सहकार

(रा. ब. डॉ. सहस्रबुद्धे ह्यांच्या पुणे सहकारी सप्ताहांतील भाषणाचा सारांश)

सहकार हा अनादिकाळापासून आपलेकडेच नव्हे तर सर्वत्र चालू आहे. परिस्थितिप्रमाणे त्यांत फरक पडत गेला. शेतकऱ्यांच्या परस्पर सहकाराचा विचार करता त्यास सहकारापासून पुष्कळच फायदा होण्याजोगा आहे. शेतकरी म्हटला, की जमीन आली. जमिनीत पिळणारा माल कमी प्रमाणात, कमी स्वर्चात व कमी वेळांत अधिकाधिक कसा उत्पन्न होईल त्याच्या मोबदल्यांत ज्यास्त पैसा कसा मिळेल, हे पाहिले पाहिजे.

(१) जमिनीचा कस टिकविण्यासाठी तिचे पावसाने घुनून जाऊं देणे थांबविले पाहिजे. त्यासाठी ताली व बंधारे घातले पाहिजेत. ह्या कामी सर्वांनी सहकार्य केले तरच त्याचा उपयोग आहे. काहींनी ताली घातल्या व बाकीच्यांनी नाही घातल्या तर ते योग्य नाही.

(२) औतें सर्वांनी सहकाराने विकत घेतली तर त्यांचे भाडे कमी पडून कालांतराने ती शेतकऱ्यांच्या मालकीची होतील.

(३) विहिरी सोदून व तळी बांधून गावासाठी पाणीपुरवठा केला पाहिजे.

(४) निरोगी बीं पैदा करून त्याची लागवड केली पाहिजे.

(५) पिकांवरील रोग नाहीसा करण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे.

(६) उत्पन्न झालेला माल दलालामार्फत न विकतां शेतकऱ्यांनी आपल्या स्वतः तर्फेच विकवा. त्यामुळे दलाली-वजनातील लष्करी इत्यादीपासून शेतकऱ्यांचे होणारे नुकसान टळेल.

ह्याप्रमाणे गावकऱ्यांनी वागल्यास त्याचा मोबदला त्यांना सास मिळेल व त्यांची आर्थिक स्थिति सुधारेल. पैशापेक्षा सहकारी वृत्तीचाच हा प्रश्न आहे.

घरांचा तुटवडा

युद्धोत्तर पुनर्घटनेचे काम किती विकट आहे, ह्याची कल्पना आज योजना आसण्याचेच केवळ काम चालू आहे, अशा वेळी येणे शक्य नाही. योजना आसणे व ती पार पाडणे ह्यांत पुष्कळ वेळा भयंकर तफावत पडते. जेथे आंतरराष्ट्रीय सहकार्याचा प्रश्न येईल, तेथे तर अडचणी आणखी वाढतात. ग्रेट ब्रिटनमधील घरे बांधण्याच्या योजनेचाच विचार केला, तर त्यांतील अडचणीची कल्पना घेऊन एकंदर प्रश्नाचा अवाढव्यपणा लक्षांत येईल. हिंदुस्थानातील लोकांच्या रहाणीचे मान वाढविण्याची कल्पना मूर्त स्वरूपांत आणणे कसे कठीण आहे, हेही त्यावरून स्पष्ट होईल.

गेल्या महायुद्धाचे अखेर ग्रेट ब्रिटनमध्ये ११ लक्ष घरांचा तुटवडा पडलेला आढळला. जुन्या व टाकाऊ घरांची जागा भरून काढण्यासाठी दरसाल आणखी १ लक्ष नवी घरे आवश्यक होती, ती वेगळीच. घरांचा तुटवडा इतका तीव्र होता, तरी युद्धानंतरच्या पहिल्या दोन वर्षांत फक्त ३० हजार घरे बांधून पुरी झाली. सरकारने घरे बांधणांरस मदत करण्याचे धोरण अंगीकारले. १९३१ नंतर नव्या घरांचे संख्येत पुष्कळच वाढ होऊं लागली. १९१९-१९३१ ह्या काळांत १४,२०,००० घरे तयार झाली; १९३१-१९३९ मध्ये २३,००,००० घरांची भर पडली; म्हणजे, १९१९-१९३१ च्या काळाचे मानाने ४०% घरे ज्यास्त बांधून झाली. १९३९ च्या सप्टेंबरमध्ये घरे बांधण्याचे काम बंद पडले.

चालू युद्धाचे अखेरीस किती घरांचा तुटवडा आढळून येईल, ह्यासंबंधी तेथील सरकारने अंदाज केला आहे. त्यावरून १० वर्षांत ४० लक्ष नवी घरे बांधून झाली पाहिजेत असे समजते. काही घरे बाँबहल्ल्यामुळे नाश पावली आहेत, काही नादुरुस्त झाली आहेत. विवाहामुळे विवाहांची संख्या वाढत आहे. वरील प्रमाणे दरसाल ४ लक्ष घरे बांधून शिवाय आणखी वार्षिक २ लक्ष नवी घरे जुन्या व मोडकळीस आलेल्या घरांची जागा घेण्यासाठी हवीतच. म्हणजे, प्रतिवर्षी ६ लक्ष नवी घरे बांधून तयार झाली, पाहिजेत. ग्रेट ब्रिटनमध्ये घरबांधणी कळसास पोचली त्या वर्षी म्हणजे १९३९ साली ३,४६,००० घरे तयार झाली हे लक्षांत घेतले म्हणजे दरसाल ६ लक्ष ह्याप्रमाणे १० वर्षांत ६० लक्ष घरे बांधणे कसे कठीण आहे, ते लक्षांत येईल.

हे कठीण काम पार पाडण्यासाठी घरबांधणीची पद्धत बदलावी लागेल. पाया सोदणे घराच्या जागेवरच केले पाहिजे, परंतु खिडक्या दारे, जिने, पट्या, इत्यादि कारखान्यांत मोठ्या प्रमाणावर तयार करून आवश्यक त्या बाबी घराचे ठिकाणी नेऊन तेथे फक्त जुळणीचे काम करावयाचे अशी अमेरिकेतील सध्याची पद्धत ग्रेट ब्रिटनमध्येहि चालू होईल. ग्रेट ब्रिटनमध्ये लाकडाचा तुटवडा पडेण, त्याची जागा काँक्रीट व हलके घात ह्यांनी भरून काढावी लागेल.

पारशी भिकान्याची ५० हजारांची इस्टेट

मुंबई येथे एका पारशी भिकान्याचा गेल्या आठवड्यांत सून झाला, तेव्हा पोलीस चौकशीत, त्याचे जवळ ५० हजार रुपयांची मालमत्ता होती, असे आढळून आले. कंपन्यांचे शेअर्स, सरकारी रोखे, इत्यादींमध्ये त्याने पैसे गुंतविलेले होते व त्याचे बँकेंत साठेही होते.

स्फुट विचार

युद्धोत्तर हिंदी स्वदेशी धंदे

युद्धोत्तर काळांत उपास्थित होणाऱ्या अवघड आर्थिक प्रश्नांचा विचार एव्हांपासून केला जावा आणि त्यांची उत्तरे वेळीच तयार करून ठेवावीं असें इंग्लंड व अमेरिका ह्या देशांत सरकारांस व लोकांस वाटत आहे आणि त्याप्रमाणे तेथे चर्चा व योजना चालू आहेत. त्याच धर्तीवर हिंदुस्थानांतहि भावी परिस्थितीस अनूत्तरेण उपायचिंतन होण्याची आवश्यकता भासली आहे आणि त्यासाठी हिंदुस्थान सरकारने कित्येक अधिकाऱ्यांच्या समित्या व सल्लागार मंडळे नेमली आहेत. त्यांपैकी अर्थशास्त्रज्ञांच्या सल्लागार समितीची तिसरी सभा नुकतीच दिल्ली येथे सर अझीज-उल हक ह्यांचे अध्यक्षतेखाली भरली होती. तीमध्ये झालेल्या चर्चेचा नोटक वृत्तांत प्रसिद्ध झाला आहे त्यावरून असें दिसते की युद्धोत्तर काळांत हिंदुस्थानचा परराष्ट्रीय व्यापार आणि हिंदी धंद्यांची प्रगति ह्यांचे संबंधातील इष्ट धोरणाच्या प्रभावर अर्थशास्त्रज्ञांनी अभिप्राय व्यक्त केला. व्यापार आणि जकाती ह्यांचे बाबतीत परराष्ट्रांशी हिंदुस्थानचे करार व्हावे व त्यांमध्ये स्वदेशी धंद्यांच्या संरक्षणाची योग्य तरतूद असावी हे त्यांचे मत सर्वमान्य होण्यासारखे आहे. हिंदुस्थानच्या मोठ्या शिळका लंडन येथे स्टॉक-मध्ये जमा झाल्या आहेत व होत आहेत, त्यांचा उपयोग स्वदेशी धंद्यांस लागणारी यंत्रसामग्री आयात करण्याकडे व्हावा आणि धंद्यांचे महत्त्व ध्यानांत घेतले जाऊन तिची वाटणी केली जावी असेहि सर्वसाधारण मत पडले. सर जरेमी रेस्मन, हिंदुस्थान सरकारचे फंडनवीस, ह्यांनी दिल्लीच्या सभेत उपास्थित होऊन तिच्या विचारविनिमयांत भाग घेतला. त्यांनी असा सल्ला दिला की, हिंदी कारखानदारांनी आज स्वतःचे हातांत येणाऱ्या नफ्याचा योग्य अंश गंगाजळीत राखून ठेवावा म्हणजे युद्धोत्तर काळांत अनुकूल परिस्थिती येतांच औद्योगिक प्रगतीकडे त्यांचा उपयोग करता येईल. ह्या गंगाजळ्यांचा दुसरा फायदा असा होईल की, व्यवहारांत फाजील चलन खेळल्यामुळे होणाऱ्या महागाईस आळा बसेल. युद्ध संपल्यानंतर आर्थिक पुनर्घटना होईल आणि राष्ट्रीय आर्थिक घटनेस पोषक वळण घावे लागेल, त्यावेळीं देशी धंद्यांचे संरक्षण, त्यांस भांडवलाचा भरपूर पुरवठा आणि परराष्ट्रीय व्यापाराबाबत सवलतीची व्यवस्था ह्या गोष्टी जिव्हाळ्याच्या ठरतील. ह्यासाठी त्यांचा राष्ट्रहिताच्या दृष्टीने निकाल केला जाणे आगत्याचें आहे. युद्धोत्तर पुनर्रचनेत हिंदी राष्ट्रीय मतास मान व महत्त्व मिळेल त्या मानाने हा परिणाम घडून येईल हे उघड आहे.

जागतिक सुस्थिति आणि हिंदुस्थान

वरील विचारसरणी ब्रिटिश व अमेरिकन मुत्सद्यांनी युद्धोत्तर पुनर्घटनेच्या मूलभूत तत्त्वांविषयी केलेल्या घोषणेस विसंगत नाही. ह्या पुनर्घटनेत सर्व राष्ट्रांचे सहकार्य व्हावे लागेल ह्यांत संशय नाही, परंतु तीमध्ये हिंदुस्थानासारख्या मागसलेल्या देशाच्या हितसंबंधांचे संरक्षण होण्याची आवश्यकता प्रतिपादने अनुचित आहे असें मानणे चुकीचें आहे. युद्धामुळे उध्वस्त झालेल्या देशांची देना दूर करून त्यांची आर्थिक घडी नीट बसवून देणे हे महत्त्वाचें कार्य युद्ध संपताच केले जाणे जागतिक

सुस्थितीच्या दृष्टीने अपरिहार्य व इष्ट आहे. त्यासाठी जगांतील चव्वेचाळीस राष्ट्रांनी एकमताने एक योजना भासली असून तीत हिंदुस्थान सहभागी आहे. ह्या योजनेच्या सर्वांचा अंश प्रत्येक राष्ट्राने विशिष्ट प्रमाणांत उचलावयाचा आहे. हिंदुस्थानाने घावयाची रकम निश्चित झाली आहे आणि ती ह्या देशाच्या आर्थिक सामर्थ्याच्या मानाने भारी आहे अशी समजूत झाली होती, तिचे आतां निराकरण केले जात आहे. बंगालमधील दुष्काळाची भीषण परिस्थिती आपल्या विचाराच्या कक्षेत येत नाही असे चव्वेचाळीस-राष्ट्रांच्या सुस्थितिस्थापक समितीने ठरविल्याच्या बातमीने वरील गैरसमज तीव्र झाला होता. प्रत्येक राष्ट्राने आपल्या वार्षिक उत्पन्नाच्या एक टक्काइतकी रकम वर्गणी म्हणून घावी अशी कल्पना सर्वसाधारणपणाने निश्चित झालेली आहे आणि ह्या एकूण व्यवस्थेस हिंदुस्थान सरकारने मान्यता दिली आहे ह्या वृत्ताचा प्रतिकूल परिणाम हिंदी लोक-मतावर झाला असल्यास त्यांत आश्चर्य नाही. आतां असे सांगण्यांत येत आहे की, वर्गणीच्या बाबतीत हिंदुस्थान सरकारने कोणत्याहि रकमेस किंवा प्रमाणास स्वतःस बांधून घेतलेले नाही, एवढेच नव्हे तर चव्वेचाळीस राष्ट्रांनी पार पाडावयाच्या सुस्थिति-स्थापनेच्या योजनेस सशर्त संमति दिली आहे आणि हिंदी मध्यवर्ती फायदेमंडळाच्या मंजूरीच्या अटीवर ही मान्यता अवलंबून ठेवली आहे. प्रस्तुत योजनेत भाग घेतल्याने ह्या देशाचा दर्जा वाढणार आहे असे सांगण्यांत येत आहे. त्याबरोबरच, 'शिजार-णीने सरी घातली म्हणून आपण दोरी घालावयाची नाही' ह्या म्हणीची आठवण करून देण्यांत येत आहे. म्हणून ह्या संबंध प्रश्नाची विस्तृत चर्चा मध्यवर्ती फायदेमंडळांत होऊन त्याचा योग्य निर्णय केला जाणे आगत्याचें आहे, इतकें त्याचें महत्त्व आहे ह्यांत संशय नाही.

बंगाल दुष्काळनिवारण

बंगालमधील भीषण दुष्काळी परिस्थिती थोडक्यांत सुधारेल अशी कल्पना करणे केव्हाहि चुकीचें ठरले असतें. तथापि, हिंदुस्थान सरकार आणि त्याचें लष्करी साते ह्यांनी दुष्काळ निवारणाची विशेष जबाबदारी स्वतः उचलल्यामुळे ह्या कार्या बरीच प्रगति होत आहे असें तिळडच्या बातम्यांवरून दिसते. एक तर कलकत्ता शहर आणि त्याचा परिसर मिट्टन सुमारे तीस लक्ष लोकसंख्येच्या अन्नपुरवठ्याचें कार्य प्रत्यक्ष मध्यवर्ती सरकार करीत आहे. बंगालच्या निरनिराळ्या जिल्हांत व विशेषतः दुष्काळपीडित भागांत सेडेगावांतून धान्याची टंचाई भासत आहे, ती दूर करणे अवघड झाले होते. तें काम लष्करी साते करीत आहे. लष्करी लॉन्ग्यांनघून धान्याची वहातुक होत आहे आणि त्याची वांटणी झपाट्याने व मोठ्या प्रमाणावर चालली आहे. ह्या वहातुकीविषयी प्रसिद्ध झालेले आकडे उच्चेजनकारक आहेत. तसेच, सेडेगावचे लोकांस कपडे व औषधे पुरवणे ह्यासंबंधांतहि लष्करी सात्याची उत्कृष्ट मदत होत आहे. सेडेगावी आरोग्याचीहि काळजी घेण्यांत येत असून त्यासाठी लष्करी साते डॉक्टर व इतर तज्ञ अधिकारी पुरविले आहे. ह्या सर्वांचे व प्रांतिक सरकाराच्या अधिकार्यांचे कार्यक्षम सहकार्य होईल अशी अपेक्षा आहे. असें झाल्यास बंगालमधील दुष्काळनिवारणाच्या कार्यक्रमांत त्वरित प्रगति होईल, असें मानण्यास जागा आहे. बंगालला विन-

सरकारी सहाय निरनिराच्या मार्गांनी होत आहे. लहान मुळें व अर्भकं हांस दुधाचा पुरवठा करण्यांत येत आहे आणि निराश्रित व आजारी लोकांच्या औषधपाण्याची व्यवस्था चालू आहे. बंगालच्या अनुभवानें शहराणें होण्याची आवश्यकता देशाच्या इतर मार्गांत होत आहे हें सुचिन्ह आहे.

सर्वे आघाड्यांचेर मित्र राष्ट्रांची प्रगति

हिवाच्यांत आपलीं ठाणीं घट्ट धरून बसून रशियन सैन्यांची चाल कुंडित करून टाकावयाची असा जर्मन लष्करी नेत्यांचा इरादा होता आणि ह्या सैन्याची प्रगति विशेष होणार नाही अशी त्यांची अपेक्षा होती. परंतु ह्या त्यांच्या कल्पना सोड्या ठरून त्यांचे सर्व लष्करी अंदाज चुकले आहेत. सर्वदू पूर्व आघाडीवर जर्मनीची सारसी पिछेहाट होत असून रशियन फौजांस सैनिक व शस्त्रां ह्यांचा यत्किंचितहि तुटवडा भासलेला नाही. युरोपांत पश्चिम व दक्षिण बाजूंनी चालू व्हावयाच्या आघाड्यांबाबत मित्र राष्ट्रांच्या मुत्सद्यांचे कांहींहि बेत निश्चित होवोत, जर्मन शहरांवर चाललेल्या ब्रिटिश व अमेरिकन विमानांच्या बांब हल्ल्यांनी जर्मन युद्धयंत्र सिद्धासिद्धे करण्यास प्रारंभ केला आहे ह्यांत शंका नाही. बर्लिनवर झालेल्या प्रचंड हल्ल्यांनी केलेल्या भयंकर नाशाची कबुली जर्मनीनेच दिली असून त्यांचे उड्डे आपण इंग्लंडवर विमानांचे हल्ले चढवून काढूं आणि जर्मन जनतेनें भिण्याचें कारण नाही असें आश्वासन नात्सी पुढ्यांसास द्यावें लागलें आहे. मित्र राष्ट्रांचें वैमानिक बल आतां इतकें वाढलें आहे आणि जर्मनीचें लष्करी सामर्थ्य हट्टहट्ट पण सत्तीनें असें सच्ची होत चाललें आहे कीं ह्या तऱ्हेनें आपल्या लोकांचें सांत्वन करण्यावांचून त्यांस गत्यंतर राहिलेलें नाही. पॅसिफिक महासागरांत अमेरिकन वैमानिक व सैन्ये ह्यांची चालू असलेली चढाई समाधानकारक आहे आणि ती जपानला चांगली जाणवत असल्याची स्पष्ट चिन्हे दिसत आहेत. इटलींत ब्रिटिश-अमेरिकन सैन्यांस जर्मनीचा विरोध जोरानें होत असला तरी त्यांचें पाउल हट्टहट्ट पण निश्चयानें पुढें पडत आहे. ब्रह्मदेशातील जपानी ठिकाणांवर अविरत हल्ले होत असून तिकडील आघाडीवर युद्धाच्या मोठ्या हालचाली लवकरच चालू होतील असें हिंदुस्थानच्या सेनापतींनीं नुकतेंच बोलून दाखविलें आहे. जपान हा अत्यंत चिकट शत्रू असल्यानें त्याचेवर निश्चयानें व चिकाटीनें चढाई करणें अगत्याचें आहे असें त्यांनीं सांगितलें आहे.

मुंबई प्रांतांतील शिक्षण प्रगति

१९४२-४३ मध्ये मुंबई प्रांतांतील शिक्षण संस्थांत १८९ संस्थांची घट होऊन त्यांची संख्या २२,५८२ झाली. विद्यार्थ्यांची संख्या १८,०९,७३८ होती. म्हणजे, १९४१-४२ च्या मानानें ४५,५४७ विद्यार्थी कमी होते. एकूण २१,६५७ गावांपैकी १३,९८२ गावांत शाळा होत्या. सरासरीनें प्रत्येक ५३ चौरस मैल क्षेत्रांत एक शाळा, असें प्रमाण पडलें. एकूण पुरुष लोकसंख्येशी शाळांत जाणाऱ्या मुलांचें प्रमाण शेकडा १२.१८ व स्त्री लोकसंख्येशी मुलींचें प्रमाण शेकडा ४.९० पडलें. शिक्षणावर एकूण खर्च ४ कोटी, ९४३ लक्ष रुपये झाला, त्यापैकी ४२.६% खर्च सरकारनें केला; १६.९% बोर्ड फंडांतून भागला व २८.१% सबाची तरतूद फांच्या वसुलीतून झाली. केवळ प्राथमिक शिक्ष-

णावर २ कोटी, २७ लक्ष रुपये खर्च झाला. मुंबई विश्वविद्यालयाच्या मॅट्रिकच्या परीक्षेस १७,८८९ विद्यार्थी बसले, त्यांतले ९,३९० उत्तीर्ण झाले. विश्वविद्यालयाचा एकूण खर्च १७ लक्ष रुपये झाला. सरकारनें चालविलेल्या प्राथमिक शिक्षणाच्या ३३ शाळा असून त्यांत ५,१०३ विद्यार्थी होते. लोकलबोर्डाच्या १०,००८ शाळांत ७,८३,१६९ विद्यार्थ्यांचें शिक्षण चालू होतें. १,८१७ म्युनिसिपल शाळांत ३,८४,५०४ मुले होती. सरकारी मदत मिळणाऱ्या ७,७६० शाळांत ३,५०,८८३ मुलें शिकत होती.

शेअर बाजार

(श्री. व. वि. लोणकर, एम. ए., बी. कॉम. २४ डे. जि. पुणे ४)

मध्यंतरी एक महिना कंटाळवाणा काढल्यानंतर मागील पंधरवडा शेअर बाजाराला बऱ्या हालचालीचा गेला. बाजाराला स्फुरण घेण्याचें कारण गिरण्यांना घसारा टाकण्याच्या प्रमाणांत सवलती मिळण्याची शक्यता, सरकारनें तो प्रश्न पुन्हा विचारांत घेण्याचें ठरविल्यानें, उद्वेग झाली. तसेंच कांहीं शेअर्स इतरांच्या मानानें वाढले नाहीत मग ते वाढावयास हवेत याच केवळ कारणांनें इ. डी. (इंडिया युनायटेड) डिफर्डसारख्या शेअर्सनीं बाजाराला वर लेंचले जाण्यास मदत केली. इंडियन कॉपरचा भाव २-११ पासून ३ रु. पर्यंत एक दिवसांत चढला. टाटा पॉवरनें तर प्रेक्षणीय उडी मारली. शुक्रवारी १८९० पासून १९९० पर्यंत भाव कडाडला. मुंबईत गॅस नियंत्रण सुरू होणार असल्यानें वीज कंपन्यांचें उत्पन्न वाढण्याचा संभव आहे व व्याजही जास्त वाढले जाणार आहे या समजुती मुळाशीं होत्या. अजूनही विशेष वाढले नाहीत असे शेअर्स विशेषतः अपोलो, इंडिया युनायटेड ऑर्डिनरी, गोकाक, मॉडेल यांना तेजी यावयास हरकत नाही.

रेल्वे शेअर्स नेहमीप्रमाणें तीन टक्कांच्या पातळीत स्थिर आहेत. ज्यांना हालचाल नको आहे व ठीक व्याज पाहिजे त्यांनीं दार्जिलिंग हिमालय रेल्वे उच्चलण्यास हरकत नाही, भाव ११० पर्यंत असून साधारण यापुढें ५॥ रु. करमाफ व्याज मिळावें. तसेंच कंपनी सरकार १९४९ सालीं घेणार तेव्हां भागीदारांना त्या वेळच्या किंमतीवर २० टक्के बक्षिशी मिळावयाची आहे.

टाटा ऑर्डिनरी व डिफर्ड यामध्ये जरी थोडी तेजी आली तरी आज सहा महिने हे दोन्ही ३९२-४०० व १९३०-२००० च्या दरम्यान ६ व ६॥ टक्कांच्या पातळीत घोटाळत आहेत. प्रमुख दलाल यांना जरी जास्त व्याज सुटत असलें तरी संभाव्य परिस्थितीमुळे गुंतविणारास सुचवत नाहीत. या दृष्टीनें प्रमुख कापड गिरण्यांचे शेअर्स, विशेषतः मुंबईकडच्या, शिफारसले जात आहेत.

एकूण चालू भावांत सर्व धंद्यांच्या अनुकूल-प्रतिकूल बाबी व थोडक्या परिस्थिती हीं विचारांत घेतलीं गेलेलीं दिसत आहेत व म्हणून भावांत सध्यांतरी विशेष फेरफार होण्याचें कारण दिसत नाही.

ग्रामसुधारणा बक्षीस

ग्रामसुधारणेवद्दलचें १०० रुपयांचें बक्षीस कांयूरुड (हंती तालुका, पुणे जिल्हा) गावास देण्यांत आलें आहे.

पानें कुजून झालेल्या मातीचें संमिश्र स्त

निजाम सरकारच्या शेतकी प्रचार खात्याच्या प्रयत्नामुळे साळीच्या जमिनींत भुईमुगाचें स्त चोहोंकडे उपयोगांत आणलें जात असून या स्ताचें महत्त्व शेतकऱ्यांना आतां चांगल्या रीतीनें पटूं लागलें आहे. साळीसाठी तें फारच योग्य असल्याचें दिसून आलें आहे आणि या स्तामुळे शेतकऱ्यांना एरवी होणाऱ्या पिकांत शेंकडा १५ ते २० टक्के वाढ होते असा अजमास आहे.

या स्तास दुसरें एक पूरक स्त म्हणून पानपाचोळा व शेताच्या आवारांतील केरकचरा यापासून स्वस्त व उपयुक्त शेण-मिश्रित असें सेंद्रिय स्त शेतकऱ्यांना तयार करतां येणें शक्य आहे. या स्तास 'पानें कुजून झालेल्या मातीचें संमिश्र स्त' म्हणतात. हें स्त तयार करण्याची कृति खालीलप्रमाणें आहे:—

स्त तयार करण्याची रीत

जमिनीवर अथवा कांहीं अंशीं जमिनींत खड्डा करून व त्या-वर देखील केरकचऱ्याचा ढीग सांचवून हें पूरक स्त तयार करतां येतें. ३० × १४ × ३ ते ४॥ फूट आकाराचा खड्डा यासाठी सोईस्कर असतो व ढिगाच्या उंचीनुसार त्यामध्ये ६ ते ८ टन स्त मावूं शकतें. हें स्त खड्ड्यामध्ये कसें तयार होतें त्याची माहिती पुढें दिली आहे—

(१) प्रथम एक फूट जाडीचा मातीचा थर घावा आणि त्यावर पानपाचोळ्याचा अथवा शेत-आवारांतील केरकचरा यांचा ६ ते ९ इंच जाडीचा थर टाकावा.

(२) नंतर त्यावर चांगला शेणसडा आणि गटारांतील सांचलेलें पाणी याचा सडा टाकावा. (५०० शेर पाण्यांत २॥ ते ५ शेर शेण कालवावें)

(३) नंतर पुनः पानपाचोळ्याचा थर घावा आणि पांच ते सहा फूटपर्यंत उंच ढीग बनेपर्यंत असाच क्रम चालू ठेवावा.

(४) हा ढीग मातीनें लिंपून घ्यावा आणि सर्व ढीग चांगला भिजावा म्हणून त्यावर पुष्कळ पाणी शिंपडावें.

(५) ७ ते १० दिवसांनंतर हा ढीग उकरून दाताळें व दुबेळकें यांच्या साह्यानें खालीवर करावा.

(६) ढिगांतील द्रव्यें कोरडीं असल्याचें दिसून आल्यास त्यावर पुन्हां पाणी शिंपडावें आणि मातीनें तो लिंपून घ्यावा. म्हणजे प्राणवायु-विपाकानें त्यामधील नायट्रोजन बाहेर जाणार नाही.

(७) दोन तीन आठवड्यांत हें स्त शेतामध्ये टाकण्यास योग्य होतें.

(८) कमी पाणी लागावें व अमोनिया-क्षार उडून जाण्यास कारणीभूत होणाऱ्या उष्ण वायूपासून बचाव व्हावा या दृष्टीनें हें स्त स्तऱ्यांत तयार करतेवेळीं एका बाजूस थोडीशी मोकळी जागा ठेवण्यांत येते, कारण ढीग खालीवर करतेवेळीं या रिकाम्या जागेचा उपयोग होतो.

नवी दिल्ली येथील कृषिसंशोधन मंडळाच्या डायरेक्टरने केलेल्या प्रयोगांत शेतामध्ये कुजलेला पानपाचोळा उपलब्ध असलेल्या ठिकाणी हें संमिश्र स्त तयार केलें व त्यासाठी पावसाच्या पाण्याचा उपयोग केल्या गेला. हें स्त तयार करण्यासाठी प्रत्येक हॅट्टेडवेटास (११२ पौंड) ३ पै स्वर्च आला. कर्नाठ प्रायोगिक केंद्रांत असेच प्रयोग करण्यांत आल्यावरून स्वर्चाचें प्रमाण ३२

मणी ७ पै आलें, मात्र माल वाहून नेण्यास स्वर्च लागूं नये म्हणून शेताच्या बाजूसच हें स्त तयार करण्याचे प्रयोग करण्यांत आले.

या संमिश्र स्ताशिवाय अमोनियम सल्फेट अथवा इतर नायट्रोजनचें मिश्रण घालण्याची आवश्यकता नाही. हें संमिश्र स्त तयार होतेवेळीं शेवटीं अमोनियम सल्फेट, पेंड आणि हाडाचें स्त मिसळल्यास चाळेल. शेतांमधून हें स्त घालतेवेळीं अमोनियम सल्फेट, पेंड व हाडाचें स्त मिसळल्यास तें अधिक चांगलें असतें.

जंगलाच्या आसपास वास्तव्य करीत असलेल्या शेतकऱ्यांना जंगल क्षेत्रांतील पानपाचोळा जमा करण्याची व त्यापासून स्वतःसाठी वरील संमिश्र स्त तयार करण्याची अधिक चांगली संधि असते. वर दर्शविलेल्या पद्धतीनें तयार करण्यांत आलेल्या स्तासंबंधीची टंचाई नाहीशी होईल, येवढेंच नाहीतर तें इतर सुपीक स्ताच्या मानानें अधिक स्वस्तहि पडेल. कमी किंमतीत जास्त प्रमाणांत स्त मिळावें म्हणून आपल्या शेतावर असे खडे तयार करण्यासाठी शेतकऱ्यांना सहा देण्यांत आल्यास बरें होईल.

सहकारी दिन

बेलापूर रोड

बेलापूर रोड येथें प्रवरा कॅनॉल व राहुरी तालुका कोऑपरेटिव्ह सुपरवायझिंग युनियनतर्फें सहकारी दिन साजरा करण्यांत आला. समारंभाचे अध्यक्षस्थान रेसिडेंट मॅजिस्ट्रेट श्री. देशपांडे यांनीं स्वीकारलें होतें. ग्रामस्थ मंडळी व आसपासच्या शेतकी पत-पेढ्यांचे सभासद मिळून ७५ समुदाय उपस्थित होता. सभेत श्री. तांबेकर बँकइन्स्पेक्टर व श्री. चितांबर युनियन सुपरवायझर यांची सहकारी चळवळीविषयक भाषणें झालीं.

अश्वी

अश्वी येथें अश्वी को. के. सोसायटी व तिच्या आसपासच्या ५ सोसायटीचांतर्फें सहकारी दिनसमारंभ श्री. रावसाहेब शिंदे मामलेदार (संगमनेर) यांच्या अध्यक्षतेखाली पार पडला. सभेत एकंदर १२५ ते १५० समुदाय हजर होता. श्री. तांबेकर, बँक इन्स्पेक्टर, यांनीं सोसायटीचा इतिहास थोडक्यांत सांगून या भागांत सोसायटीचा कशा कामगिरी करीत आहेत व त्यामुळे शेतकऱ्यांचा किती व कसा फायदा होत आहे. याचें वर्णन केलें. नंतर श्री. चितांबर, युनियन सुपरवायझर, यांनीं चालू शेतीच्या मालाच्या वाढत्या भावाच्या परिस्थितींत सोसायटीच्या सभासदांनीं कोणती दक्षता बाळगावी हें सांगून सहकारी तत्त्वाचा खेडेगांवांतून प्रचार करणें किती जरूर आहे हें निवेदन केलें.

सात्रळ

सात्रळ येथें सहकारी दिन श्री. कुलकर्णी, कॉन्पेन्शन ऑफिसर, राहुरी, यांचे अध्यक्षतेखाली पार पडला. सभेस एकंदर ७५ ते १०० समुदाय हजर होता. समारंभास युनियन प्रेसिडेंट श्री. मा. ल. पाटील हेहि हजर होते. श्री. चितांबर युनियन सुपरवायझर व श्री. तांबेकर बँक इन्स्पेक्टर ह्यांची भाषणें झालीं.

भिवंडी

भिवंडी येथें सहकारी दिन साजरा करण्याकरितां ता. ६-११-४३ रोजी सुपरवायझिंग युनियनचे ऑफिसमध्ये सभा, सेवानिवृत्त डेप्युटी कलेक्टर व सेल परचेस युनियनचे उत्साह कार्यकर्ते श्री. एम. बी. सुंटे यांचे अध्यक्षतेखाली भरली होती. चेअरमन श्री. शिवगम कृष्णात्री पाटील ह्यांचें भाषणें झालें.

मधुमेहावरील औषध

तीन आठवड्यांचे
औषधास फक्त रु. ७
— मागविण्याचा पत्ता —

मॅनेजिंग डायरेक्टर, करल प्रोडक्ट्स
कंपनी लिमिटेड.
१२३ ए, सदाशिव, पुणे २.

संरक्षण — सुरक्षितता — सेवा
हेंच आमचें ध्येय.

दि औंध म्युच्युअल

लाइफ अँशुरन्स सोसायटी लि. पुणे.
महाराष्ट्राची पहिली प्रगतिपर विमा संस्था
मेहनती व उत्साही प्रतिनिधि पाहिजेत.
आतांच लिहा:—

मुंबईचे चीफ एजन्ट्स
के. डब्ल्यू. फडके,
४४ कें गणपतिवाडी, गिरगाव,
बँक रोड, मुंबई ४.

हेड ऑफिस,
'रामनिवास' लक्ष्मी रोड,
पुणे शहर.

The Co-operators' Book Depot.

9, BAKEHOUSE LANE,
FORT, BOMBAY.

The Only Book Depot of its Kind in India.
Specialising in

Books on Economics, Co-operation, Bank-
ing and Finance, Accountancy and Auditing,
Commerce, Business Organisation, Rural
Reconstruction and allied Subjects.

Books on all Subjects and of all Publishers
in India, England and America are readily
supplied at the published Prices.

अर्थशास्त्र

लेखक:—प्रो. वा. गो. काळे व प्रो. द. गो. कर्वे
पृष्ठसंख्या सुमारे ३००, किंमत ३ रुपये
या संघात अर्थशास्त्राच्या सर्वसामान्य सिद्धान्तांचे विवेचन केले
आहे.

विमेदार नि हवाई हल्ला

शत्रुगणकडून हवाई हल्ला अगर तत्काल उद्भव पावताना विम-
लमाऊ नागरिकांच्या जीविनाला घेणाऱ्या धोक्याचा समवेश विना
पॉलिसीच्या अर्दीत होतो काय व त्यासाठी जादा प्रिमियम भरता
लागेल काय ! असा प्रश्न साहजिकच नागरिकांमध्ये सर्चिटा
जान आहे.

ट्रस्ट ऑफ इंडिया

विमा कंपनीच्या

विमा पॉलिसीमध्ये हवाई हल्ल्यामुळे जीविनाला
होणाऱ्या अपायाचा अंतर्भाव होतो त्याकरिता
जादा प्रिमियम नाही.

तरी विलंब न लावतां—

तुमचा नि तुमच्या आतेपटांचा विमा

ट्रस्ट ऑफ इंडिया

विमा कंपनीतच उतरा.

अध्यक्ष:—श्रीमंत सरदार जगन्नाथ महाराज पंडित
माहितीपत्रकें विनामूल्य पाठवूं

ट्रस्ट ऑफ इंडिया विमा कं. लि., } वि. ह. देशमुख, बी. ए.
लक्ष्मी रोड, पुणे २ } जनरल मॅनेजर

दत्त कंपनी

७३५ शुक्रवार पेठ, पुणे २. दाणेभाळी पोलिसगेटाजवळ
सर्व तऱ्हेचे काटे, वजन व मापे, वेळेवर
रिपेअर करून मिळतील.

देशाच्या औद्योगीकरणार्थ

जागतिक व नव्या नव्या धनोत्पादक तीस हजार धंद्यांच्या प्रायो-
गिक माहितीची मराठी, हिंदी व गुजराथी भाषेतील लहानमोठी
शेकडो पुस्तके प्रकाशित करण्याकरिता त्या त्या भाषेतील धनिक
बंध-प्रकाशक व मुद्रक पाहिजेत. भेटा अगर लिहा.

घरघसत्या दीड हजार धंदे सत्रयोग शिक्षविगारी डिरेक्टरा सात
आण्याची तिकिट पाठवून अवश्य मागवा. व गांवोगांवी धंदे
उमारा.

औद्योगिक ज्ञानप्रसारक मंडळ

१२९ सदाशिव पेठ, पुणे २

'अर्थ' ग्रन्थमाला.

- १ बँका आणि त्यांचे व्यवहार
- २ हिंदुस्थानची रिझर्व्ह बँक
- ३ व्यापारी उलाढाली
- ४ सहकार